Eduskunnan lakivaliokunnalle

Pyydettynä lausuntonaan hallituksen esityksestä laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 88/2018) Väestöliitto ry esittää kunnioittaen seuraavaa:

Väestöliitto kannattaa esityksen keskeisintä tavoitetta **parantaa lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa.** Väestöliitto kannattaa myös lain rakentumista YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen ja muiden lapsen etua koskevien sopimusten perustalle.

Väestöliitto jakaa näkemyksen, että lapsenhuoltolaki on saatettava ajan tasalle siten, että se vastaa yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja vallitsevaa oikeuskäytäntöä. Pidämme keskeisen tärkeänä lakiesityksen pyrkimystä vahvistaa lapsen osallisuutta häntä koskevien asioiden käsittelyssä ja tehostaa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvien asioiden oikeuskäsittelyä.

Ihmiset kokevat erotilanteessa palvelut usein hajanaisiksi ja esim. psykososiaalista tukea voi olla haasteellista saada. Lainsäädännön ja sitä täydentävien sosiaali- ja terveystoimen sekä kolmannen sektorin neuvonta- ja sovittelupalveluiden avulla tulee pyrkiä edistämään vanhempien välistä sekä vanhempien ja muiden lapselle tärkeiden ja läheisten henkilöiden sovinnollisuutta erotilanteessa. Sosiaali- ja terveysministeriön LAPE-hanke sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistushanke edesauttavat erotilanteiden ennaltaehkäisyn ja sosiaali- ja terveystoimen moniammatillisen osaamisen vahvistamista.

Lapsen huolto ja asuminen

<u>Huoltajien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentäminen</u>

Kannatamme lakiin ehdotettua säännöstä **huoltajien velvollisuudesta vaalia lapselle tärkeitä ihmissuhteita ja myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen.**

Lakiin ehdotetaan myös lisättäväksi maininta sosiaalisista vanhemmista. Tämä sisältää nykypäivän perheisiin laajalti kuuluvat monimuotoiset perhesuhteet (mm. uusperheet, samaa sukupuolta olevat vanhemmat yms.). Väestöliitto katsoo myös sosiaalisten vanhempien huomioimisen olevan tärkeää lapsen edulle erotilanteessa.

Velvollisuus suojata väkivallalta

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä **huoltajien velvollisuudesta suojella lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.** Mielestämme lakiin tulisi tehdä lisäys, jonka mukaan myös vieraannuttamista on pidettävä henkisenä väkivaltana.

Velvollisuus ilmoittaa aiotusta muutosta

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä lapsen **vanhemmalle velvollisuudesta ilmoittaa etukäteen toiselle vanhemmalle aikomuksestaan muuttaa asuinpaikkaansa**, jos muutolla on vaikutusta lapsen huollon tai tapaamisoikeuden toteutumiseen.

Lapsen huoltoon liittyvien sopimusten alan laajentaminen

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä **sosiaalilautakunnan toimivallan laajentamista sopimusten vahvistamisessa** niin, että sosiaalilautakunnan toimivalta olisi pääsääntöisesti yhtä laaja kuin tuomioistuimen toimivalta.

Kannatamme **ns. sosiaalisten vanhempien huomioimista lapsen huolto- ja tapaamisoikeudesta sovittaessa riidattomissa tilanteissa.** Tämä koskee lapsia monenlaisissa perhetilanteissa, esim. uusperheissä ja sellaisissa sateenkaariperheissä, joissa lapsella on useampia kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa syntymästään lähtien. Tapaamisista sopiminen näissä tilanteissa ehkäisisi ongelmia tulevaisuudessa aivan samalla periaatteella kuin muissakin tilanteissa. Nyt lapsen ja sosiaalisen vanhemman tapaamisista päättäminen oltaisiin jättämässä kaikissa tilanteissa tuomioistuinten tehtäväksi. Tämä jättää lapsen oikeuden sosiaalisiin vanhempiinsa epävarmaksi mahdollisesti hyvinkin pitkäksikin ajaksi. Selkeä ennakkosopimus varmistaisi lapselle oikeuden tavata kaikkia vanhempiaan, vahvistaisi lapsen hyvinvointia ja ehkäisisi vanhempien välisiä ristiriitoja.

Tietojensaantioikeuden vahvistaminen

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä **tietojensaantioikeuden laajentamisesta myös muulle kuin vanhemmalle.** Mielestämme tietojensaantioikeuden tulisi sisältää myös ns. sosiaaliset vanhemmat. Tällä tavoin voitaisiin edistää lapselle läheisen henkilön mahdollisuuksia osallistua lapsen hoitoon ja kasvatukseen.

Lapsen huoltajuus tunnustettaessa vanhemmuus ennen lapsen syntymää

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä, jonka mukaan **mies tulisi isyyden vahvistamisen myötä suoraan lain nojalla äidin ohella lapsen huoltajaksi, jos hän on tunnustanut isyyden ennen lapsen syntymää.**

Vuoroasuminen

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä **mahdollisuudesta vuoroasumiseen.** Mielestämme lakiesityksessä määritellyt vuoroasumisen ehdot herättävät kuitenkin muutamia kysymyksiä, jotka tuodaan esiin myös STM:n Lasten vuoroasumista selvittäneen työryhmän loppuraportissa.

Vuoroasumisen käyttöönoton yhteydessä tulisi tarkkaan harkita, onko järjestely sovelias ottaen huomioon kyseessä olevan lapsen ikä ja kehitystaso, koska se voi vaarantaa lapsen tarpeen turvallisuuden takaavaan ennakoitavuuteen, toistuvuuteen ja kiintymyssuhteeseen. Muutosten aiheuttama kuormitus saattaa johtaa lapsen liialliseen omien suojautumiskeinojen käyttöön, mikä voi vaikeuttaa lapsen omaa kasvua ja kehitystä sekä oppimista.

Työryhmä raportissaan esiin tuoman tutkimuksellisen tiedon mukaan lapsi tarvitsee pysyvää hoivaa erityisesti kahden ensimmäisen elinvuotensa aikana. Ihmissuhteiden ja elinympäristön pysyvyys ovat pienen lapsen kehityksen kannalta tärkeitä. Tämän herkän kehitysvaiheen vuoksi ainakaan pitkäaikaista, esimerkiksi viikoittain vaihtuvaa vuoroasumista ei suositella aivan pienille lapsille, ei ainakaan alle kolmevuotiaille. On myös otettava huomioon, että kaikki lapset eivät kehity ikätasonsa mukaisesti. Väestöliitto kannattaa lakiin ehdotettua lisäystä, jonka mukaan **asumis- ja tapaamisjärjestelyjä harkittaessa lapsen yksilölliset tarpeet ja taipumukset on otettava huomioon.**

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä siitä, että **henkilön virallinen asuinpaikka määräytyy kotikuntalain perusteella.** Lakia säädettäessä on kuitenkin varmistettava, että lapsi ei missään tilanteessa joudu tilanteeseen, jossa hänellä olisi kaksi koulua tai kaksi päivähoitoa. Mielestämme tämä ei olisi lapsen edun mukainen ratkaisu. Lapsella tulisi olla asuinpaikastaan riippumatta aina samanlaiset oikeudet myös muihin sosiaali- ja terveystoimen ym. palveluihin, kuten esimerkiksi terveydenhuoltoon ja koulukuljetuksiin. Lapsella tulisi siis ainakin kuntarajojen sisällä olla oikeus koulukuljetuksiin vuoroasumistilanteessa molemmista kodeistaan. Tämä on äärettömän tärkeää esimerkiksi perheissä, joissa on erityistä tukea tarvitsevia lapsia.

Lapsen tapaamisoikeus

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä, jonka mukaan **tapaamisoikeus voitaisiin vahvistaa oikeudellisesti sitovalla tavalla myös lapsen ja hänelle erityisen läheisen henkilön välille.** Lapselle erityisen läheisellä henkilöllä tarkoitettaisiin ehdotuksen mukaan sellaista henkilöä, jonka kanssa lapsella on lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Tällainen suhde voi olla esimerkiksi samassa taloudessa asuneeseen isovanhempaan tai sijaisvanhempaan taikka vanhemman entiseen puolisoon. Mielestämme esitetyn määritelmän tulisi kattaa myös muut perhetilanteet, esimerkiksi uusperheet ja sellaiset sateenkaariperheet, joissa lapsella on useampia kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa syntymästään lähtien.

Lapsen oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä korostaa lain lapsilähtöisyyttä. Lain pohjana tulee mielestämme olla lapsen oikeus eli lapsen tapaamisoikeus esim. isovanhempaan, ei tämän tapaamisoikeus lapseen.

Tapaamiskustannukset

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä, jonka mukaan **tapaamiskustannuksista sovittaessa lähtökohtana olisi, että vanhemmat vastaavat kuljetuksista ja matkakustannuksista yhdessä.** Kuljetus- ja kuluvastuuta jaettaessa tulee ottaa huomioon asianomaisten kyky vastata kuljetuksista samoin kuin myös muut olosuhteet eli esimerkiksi se, mistä syystä lisäkustannukset ovat aiheutuneet.

Tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä, jonka mukaan **lapsen ja vanhemman väliset tapaamiset voidaan toteuttaa tuettuina tai valvottuina taikka että tapaamiset aloitettaisiin tai lopetettaisiin valvotusti** (valvotut vaihdot). Tällainen järjestely edellyttäisi lapsen edun kannalta perusteltua syytä.

Väestöliitto näkee lakiesityksen tapaan, että lapsen turvallisuuden varmistamiseksi tapaamiset voi olla tarpeen toteuttaa tuettuina tai valvottuina esimerkiksi silloin, kun lasta tapaava vanhempi on aikaisemmin käyttäytynyt väkivaltaisesti tai uhkaavasti lasta kohtaan ja on olemassa vaara, että käyttäytyminen uusiutuu. Perusteena tuetulle tai valvotulle tapaamiselle voi olla myös lapsen psyykkisen turvallisuuden vaarantuminen. Pidämme tärkeänä lakiesityksen linjausta siitä, että lapsen turvallisuuden varmistamiseksi tapaamisissa saatetaan tarvita tukea tai valvontaa myös esimerkiksi silloin, kun lasta tapaava vanhempi on mielenterveys- tai päihdeongelman vuoksi kykenemätön vastaamaan lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista tapaamisten aikana.

Edunvalvojan määrääminen huoltajan sijaiseksi

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä **edunvalvojan määräämisestä huoltajan sijaiseksi edustamaan tarvittaessa lapsen asioita, jos huoltaja on esteellisyyden, sairauden tai muun syyn vuoksi estynyt edustamaan lasta.** Edunvalvojan tulee aina olla koulutettu ja ammatillisesti pätevä, lapsen kasvuun ja kehitykseen sekä huoltajuuskysymyksiin perehtynyt ammattilainen.

Uhkasakko tapaamisoikeuden turvaamiseksi

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä **mahdollisuudesta määrätä tapaamisoikeuden toteutumatta jäämisen varalle sakon uhka.** Kannatamme myös ehdotusta siitä, että uhkasakkoa ei voitaisi liittää vuoroasumista koskevaan päätökseen.

Vieraannuttaminen ja muu tapaamisoikeuden estäminen

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä siitä, että **vanhemman on kasvatustehtävässään vältettävä kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle.** Tarkoituksena on kieltää kaikenlainen manipulointi ja muu epäasiallinen vaikuttaminen lapseen, esiintyipä se missä muodossa ja mistä syystä tahansa. Näillä ehdotuksilla pyritään tukemaan vanhempien ymmärrystä siitä, että lapsen tapaamisoikeus on lapselle tärkeä asia ja että sen estäminen on lapselle haitallista.

Lapsen osallisuuden vahvistaminen

Huoltajien tehtävät

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä siitä, että **riidattomissa asioissa lapsen mielipiteen selvittäminen ja informointi olisi ensisijaisesti huoltajien tehtävä.**

Lastenvalvojan tehtävä sopimusta vahvistettaessa

Kannatamme lakiin ehdotettua lisäystä **lastenvalvojan velvollisuudesta kuulla lasta henkilökohtaisesti, jos se on erityisesti tarpeen lapsen mielipiteen selvittämiseksi.** Tästä voi kuitenkin seurata tarve lisätä lastenvalvojien kouluttamista erityisesti lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyvän asiantuntemuksen, kuten psykologisen tietotaiton osalta.

Tuomioistuimen tehtävät

Kannatamme voimassa olevan sääntelyn tiukentamista niin, että **lapsen mielipide on selvitettävä myös riidattomissa asioissa.**

Kannatamme esitystä siitä, että **riitaisessa asiassa lapsen mielipiteen selvittäminen tapahtuu nykyiseen tapaan ensisijaisesti sosiaalilautakunnalta pyydettävän selvityksen yhteydessä**. Tämä on perusteltua sen vuoksi, että sosiaaliviranomaisilla on lapsen mielipidettä selvittäessään mahdollisuus keskustella lapsen kanssa useammin kuin kerran ja nähdä lapsi hänen luonnollisessa ympäristössään.

Kannatamme esitystä siitä, että **lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta tuomioistuimessa annettaisiin nykyistä tarkemmat säännökset.** Ehdotuksella pyritään siihen, että kuuleminen voidaan kussakin tapauksessa toteuttaa mahdollisimman lapsilähtöisesti ja lapsen mielipide huomioiden. Esityksen toteuttaminen käytännössä vaatii lisäresursseja, mikä tulee ottaa huomioon.

Väestöliitto katsoo, että esitys **lapsen kuulemisesta tuomioistuimessa joko sosiaalitoimen selvityksen yhteydessä tapahtuvan kuulemisen lisäksi tai sen sijasta** on haasteellinen. Lapsen edun mukaista ei ole, että häntä kuullaan vanhempien riitelyn johdosta useissa eri prosesseissa.

Lapsen kuulemisessa on otettava huomioon vanhempien riitelyn historia ja se, miten paljon lasta on sillä kuormitettu. Esityksen mukaan kuuleminen tapahtuu, jos se on asian ratkaisun kannalta välttämätöntä, lapsi pyytää sitä tai suostuu siihen. Mielestämme lapsi joutuu tällaisissa tilanteissa lojaliteettiristiriitaiseen tilanteeseen vanhempien välille ja psykologisesti vastuu vanhempien haastavasta tilanteesta siirtyy lapselle. Kannatettavaa esityksessä on se, että kuuleminen ei koskisi aivan pieniä lapsia.

Lapsen kuulemiselle on olemassa omat tarkat säädöksensä. Väestöliitto suosittaa, että lapsen kuulemisessa käytetään näitä jo olemassa olevia toimintamalleja.[1] Emme kannata esimerkiksi lapsen kuulemisen dokumentointia.

Lakiesityksen mukaan tuomioistuimella olisi lasta kuullessaan mahdollisuus käyttää apunaan asiantuntija-avustajaa, jota nykyään käytetään lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen sovittelussa. Avustajan tehtävä lapsen kuulemisessa olisi erilainen kuin nykyisessä sovittelu-menettelyssä. Tällä hetkellä avustajat ovat mukana vain tuomioistuin- / huoltoriitasovittelussa. Tällöin on tavoitteena sopimuksen saaminen vanhempien välille. Tämä tapahtuu käräjäoikeudessa, mutta on erillinen vaihtoehto oikeudenkäynnille.

Nyt ehdotettu muutos tarkoittaa käytännössä **uuden toimintamallin ja rakenteen luomista, jollaista ei ole vielä tällä hetkellä käytössä.** Esityksessä tuodaan esiin, että lapsen kuulemisessa avustajan tehtävänä olisi myötävaikuttaa lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa lapsiystävällisellä tavalla. Hän voisi antaa asiaa käsittelevälle tuomarille apua lapsen kohtaamiseen. Lapsen kuuleminen tarvitsee riittävää aikaa ja luottamuksellisen suhteen luomista, mitä ei voi suorittaa kertakuulemisella. Uusi toimintatapa edellyttää koulutusta ja henkilöstön resurssointia asiaan. Tarvitaan konkreettista psykologisen ja lapsen kasvuun- ja kehitykseen sekä huoltajuuskysymyksiin perehtyneen asiantuntijan osaamista oikeuslaitoksen sisälle.

[1] vrt. Suomen Psykologiliiton suositukset; 12/2016 julkaistussa Oikeusministeriön työryhmän: ”Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita” - Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun seurantaryhmän loppuraportti; kansainvälisestä kirjallisuudesta löytyvät periaatteet lasten kuulemiseen liittyen, kuten Saywitz ym. (2010). Interviewing Children in Custody Cases: Implications of Research and Policy for Practice. Behavioral Sciences and the Law, 28, 542-562.

Sosiaalilautakunnan selvityksen tekijän tehtävä

Kannatamme esitystä siitä, että **sosiaalilautakunnan selvityksen tekijän tehtävänä olisi ennen kaikkea lapsen näkökulman tuominen tuomioistuimen tietoon ja lapsen edun valvominen asiassa**. Tässä tehtävässä onnistuminen edellyttää riittävää koulutusta ja lapsen kehityksellistä, kasvatuksellista ja psykologista tietotaitoa. Kannatamme esitystä siitä, että selvityksen tekijän on ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa sosiaalihuoltolain mukaisiin tukipalveluihin. Kannatamme samoin esitystä tukihenkilön nimeämisestä lapselle erotilanteessa, koska tämä voisi tukea lasta kokonaisvaltaisemmin paitsi oikeudenkäyntivaiheessa myös erotilanteessa. Myös tukihenkilön tulee olla tehtäväänsä koulutettu ja omata riittävästi asiaan liittyvää lapsen kehityksellistä, kasvatuksellista ja psykologista tietotaitoa.

Oikeudenkäyntien nopeuttaminen ja käsittelyn joutuisuus

Kannatamme tavoitetta siitä, että **lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskeva asia ratkaistaan ilman aiheettomia viivytyksiä**. Nykyisen tilanteen parantamiseksi ehdotettuja säännöksiä tulee jäntevöittää, lyhentää selvitysprosessiin käytettävää aikaa ja käsitellä se joutuisasti.

Helsingissä 3.10.2018

VÄESTÖLIITTO RY

Eija Koivuranta
toimitusjohtaja

Minna Säävälä
johtaja, perhetoiminnot